

SCHOTSE MUNT VEROVERT DE LAGE LANDEN

Hendrik VAN CAELENBERGHE*

1. Inleiding

EIND DE JAREN TACHTIG BEZOCHT IK HET MUSEUM VAN DE DUINENABDIJ in Koksijde. In de daaraan verbonden souvenirshop was het plaatselijk tijdschrift *De Duinen* te koop, waarin een aantal stukken uit de eigen verzameling werden beschreven. In de rubriek *Étrangères* waren twee munten afgebeeld (fig. 1 en 2), toegewezen aan *Jacques III d'Écosse* (1460-1488) [1]:

Schotse penny – oorspronkelijke muntslag type III

Opschrift Vz: + IN OBVS DEI GRATIA

Opschrift Kz: + CRUX VAVR PELLIT OMNE CRIMEN

Collectie Duinenabdij inventaris 307

Ø 20,0 mm – massa 1,84 g – schaal 225%

Merk op dat de omschriften niet expliciet verwijzen naar de geografische herkomst; ook de taal waarin ze zijn gesteld, nl. het Latijn [2], biedt geen houvast. Wat de afbeelding op de voorzijde moest voorstellen, was mij toen niet duidelijk. Maar verre van mij om toen geen geloof te hechten aan de juistheid van de woorden van de curator van een museum – bovendien van een abdij – en dus m.a.w. om de toewijzing aan Jacob III van Schotland in twijfel te trekken.

---

* Dit artikel is een herwerkte versie van de bijdrage waarmee de auteur in 2013 eerste laureaat werd van de tweejaarlijkse Numismatische Prijs van Numismatica Brugge & Het Vrije.

[1] *De Duinen* 1985, p. 70, nrs. 36 en 37.

[2] In (ruim) West-Europa werd algemeen het Latijn gebruikt voor omschriften op munten, en dit minstens tot aan de Franse Revolutie; overigens is de titulatuur op stukken van Hare Britse Majesteit vandaag de dag nog altijd in het Latijn gesteld. Het opschrift op de keerzijde is een verkorte versie van CRUX PELLIT OMNE CRIMEN, wat zoveel betekent als: het Kruis verdrijft alle zonden; deze spreuk komt uit de hymne van Prudentius (348-410), *Livre d'Heures (Cathemerinon Liber)*, 1943 (bron: MACDONALD 1919; zie ook SEABY & PURVEY 1984, p. x-xi).

Niettemin leek het mij toch eigenaardig dat het tweede afgebeelde stuk, hoewel van een gelijkaardig type, niet de naam IACOBVS (Jacob – Jacques – James), maar wel de naam KARO[L]VS (Karel – Charles) droeg, en dit terwijl Schotland in de middeleeuwen nooit een koning met die naam heeft gehad.

Imitatie penny – legende type III L
 Opschrift Vz: **KAROLVS** [ ]
 Collectie Duinenabdij inventaris 56
 Ø 18,4 mm – massa 1,39 g – schaal 225%

Hoewel één en ander mij dus intrigeerde, kwam ik er niet toe om nader onderzoek te doen naar deze munten. Pas veel later zou ik te weten komen dat het tweede stuk een imitatie ^[3] betrof, geen ongewoon fenomeen in de middeleeuwse numismatiek.

Mijn belangstelling voor deze munten werd immers een tweede keer – en ditmaal voorgoed – gewekt doordat ik in 2009, door een gelukkig toeval, terechtkwam op een braakliggend terrein te Kruiningen, waar stortgrond was gede-

[3] *N.v.d.r.*: Voor een goed begrip weze opgemerkt dat de term ‘imitatie’ niet *per se* slaat op een vervalsing, m.a.w. een stuk dat frauduleus is geslagen i.p.v. door een zgn. muntheer (d.w.z. een persoon of instantie die officieel over het recht beschikte om munten te slaan): in de context van de middeleeuwse numismatiek slaat het begrip imitatie ook op ‘echte’ stukken die wel degelijk door een rechtmatig muntheer zijn uitgegeven, maar naar het model van reeds in omloop zijnde stukken van andere muntheren; gewoonlijk werden daarbij prototypes geïmiteerd die ‘hun sporen reeds hadden verdiend’, d.w.z. die algemeen werden aanvaard omwille van hun betrouwbaar fijngewicht aan edel metaal, en daardoor soms zelfs circuleerden aan een koers die iets boven hun intrinsieke (metaal)waarde lag. Dat de imitator daarbij dan in de verleiding kwam om zijn munten een iets lager fijngewicht te geven in de hoop dat ze toch aan dezelfde koers zouden worden aanvaard als het geïmiteerde prototype, is niet uitgesloten; maar deze verleiding gold eigenlijk even goed voor de oorspronkelijke muntheer, die – eens zijn munten algemeen werden aanvaard – er evenmin voor terugschrok om het gewicht en/of gehalte te laten zakken. Bovendien beschikten de kleinere muntheren vaak niet over een eigen muntatelier, maar deden ze een beroep op ‘ondernemers’ die niet altijd *bona fide* bleken (*les*: zich soms ontpopten tot ordinaire valsmunters die clandestien voor eigen rekening sloegen). Eén en ander maakt het fenomeen van de middeleeuwse imitaties zo complex en tegelijk zo boeiend, waarbij het soms zeer moeilijk is geworden om uit te maken welke stukken eigenlijk het prototype waren, en welke legitieme dan wel clandestiene imitaties daarvan.

poneerd, afkomstig uit een bouwput in Arnemuiden (Beveland, NL). Daar waren verschillende amateurarcheologen en metaaldetectoristen actief op zoek naar bodemvondsten. Op mijn vraag wat ze zoal hadden gevonden, toonden ze me enkele munten en andere voorwerpen. Tussen de munten herkende ik een Schotse *penny* van James III (1460-1488), een stuk dat ik mij herinnerde van mijn bezoek aan het museum van de Duinenabdij. Er heerste een vriendschappelijke sfeer tussen de zoekers, wat mij de gelegenheid gaf om dit Schotse kleingeld te fotograferen en alle details ervan nauwkeurig te registreren.

Ik besloot nu zelf onderzoek te doen naar deze stukken, en de resultaten ervan vindt u in deze bijdrage, die u laat kennismaken met dit ongewoon Schots kleingeld (dat nu algemeen wordt aangeduid met de term *CRVX PELLIT-pennies*), maar ook met de imitaties ervan die – zoals blijkt – in omloop waren in onze streken^[4] en ook in andere regio's op het Europese continent.

2. De attributie: een moeizame weg ...

In de inleiding werd reeds opgemerkt dat de omschriften niet toelaten om de geografische oorsprong van deze munten direct vast te stellen. Er bestaan weliswaar zeldzame exemplaren waarop de titel *REX* wordt gevolgd door een letter *s*, maar die heeft, zoals verder zal blijken, 19de-eeuwse numismaten die zich voor deze stukken interesseerden letterlijk in de verkeerde richting doen zoeken: ze hielden die *s* voor de beginletter van *SICILLÆ* (in het ZO t.o.v. onze streken) i.p.v. *SCOTORVM* (= van de Schotten, in het NW).

Alles begon nochtans correct: reeds in 1683 en 1715 hadden George Martine^[5] resp. Ralph Thoresby^[6] *CRVX PELLIT-pennies* opgemerkt, en die beschreven als zijnde van Schotse origine. Maar diverse numismaten uit de 19de eeuw die deze munten nadien hebben bestudeerd, waren blijkbaar niet op de hoogte van hun publicaties. Zo schreef in 1835 Lelewel de munt toe aan James II van Aragon, koning van Sicilië van 1285 tot 1296.^[7] In 1855 vond A. Duchalais de stijl van de munt evenwel niet conform met deze vroege toewijzing. Hij maakte een oplijsting van alle verschillende vorsten met de naam 'James' die hadden geregeerd in de 13de tot de 15de eeuw. Zijn keuze viel uiteindelijk op James van Bourbon, koning van Napels van 1415 tot 1416, echtgenoot van koningin Joanna van Anjou (1414-1435), laatste afstammeling en erfgename van de Angevin^[8] koningen van Napels.^[9] Het is mogelijk dat Duchalais tot deze conclusie kwam via een

[4] Zie bijvoorbeeld BEECKMANS *et alii* 2011, p. 29-55 (nr. 30, 31, 133-143). Wegens de slechte staat en de moeilijk leesbare opschriften van deze stukken gebruikten de auteurs echter een algemene omschrijving "*penny*, eind 15de eeuw".

[5] MARTINE 1683, p. 108.

[6] THORESBY 1715, p. 391.

[7] LELEWEL 1835, p. 42 + pl. xv, fig. 31.

[8] Angevin is in het Frans het adjectief voor zowel de streek Anjou als de stad Angers.

[9] DUCHALAIS 1855, p. 180-190.

vergelijking met Italiaanse munten, waarvan meerdere op de keerzijde ook een kruis in een vierpas dragen (fig. 3).^[10]

privéverzameling

Savoie Amédée VIII (1391-1440)
Denier zonder datum
Ø 22 mm – massa 1,79 g – schaal 150%

Duchalais krijgt echter onmiddellijk tegenwind: R. Chalon is helemaal niet overtuigd van deze toewijzing aan James II van Aragon, en schrijft in de rubriek *Mélanges* van de *Revue de la Numismatique belge*^[11]: ‘*On voit donc que plus d’un Jacques pourrait, au besoin, la revendiquer. Cette pièce se rencontre assez souvent en Belgique parmi nos petites monnaies noires, et nous sommes bien loin de Naples*’. Toch wordt de toewijzing, ondanks deze kritiek, niet verworpen.

J. Neumann, die verschillende stukken bespreekt in zijn werk *Beschreibung der bekanntesten Kupfermünzen*, gepubliceerd in Praag in 1861, volgt aanvankelijk Lelewel bij de toewijzing van de munten aan James II van Aragon, maar kan zich aan het einde van zijn publicatie toch vinden in de vaststelling van Duchalais dat het uiterlijk van deze stukken eigenlijk niet past bij de 13de eeuw.^[12]

Kort nadien, in 1873, wordt de catalogus van de middeleeuwse munten uit de verzameling van de Deen Thomsen uitgebracht.^[13] Hierin vinden we drie stukken van het CRVX PELLIT-type terug: twee met de naam IACOBVS en één met KAROLVS. De eerste twee schrijft deze numismaat toe aan James van Bourbon; hij volgt hiermee dus de toewijzing van Duchalais die op dat moment algemeen was aanvaard — in dezelfde gedachtegang schrijft hij het laatste stuk toe aan een Karolus uit dezelfde Angevin-familie, nl. Karel III van Durazzo, koning van Napels van 1382 tot 1386.

Ondertussen werden regelmatig nieuwe vondsten gedaan waarin deze munten opdoken. De eerste officieel gerapporteerde Schotse vondsten van dit munttype dateren van rond het midden van de 19de eeuw: zo werden er in 1860 vier stuks

[10] CUDAZZO 2008, p. 128.

[11] CHALON 1855, p. 486-487.

[12] NEUMANN 1861, p. 379-380, n°s 17570-17573 (Freudenthal coll.), 17574 (keizerlijke coll.) en 17575-17578 (coll. auteur).

[13] THOMSEN 1873, n°s 2555, 2561 en 2562 + pl. III.

gevonden bij St. Andrews, Kirkhill^[14] — een nota uit 1862, verwijzend naar een gift aan het museum van Edinburgh, vermeldt enkele *pennies* van dit type die regelmatig worden gevonden samen met andere munten van de Schotse vorsten James I (1406-1437) en James II (1437-1460)^[15] — rond 1879 werden nog twee stukken gevonden bij Berwick-on-Tweed^[16], maar deze werden beschouwd als Spaans en toegeschreven aan James I, koning van Aragon van 1213 tot 1276.^[17]

Pas in 1919 wordt deze *penny*, naar aanleiding van een belangrijke muntvondst in de abdij van Crossraguel, door sir George Macdonald^[18] eens en voorgoed als Schots geïdentificeerd. Hij baseerde zich hierbij op het feit dat deze CRVX PELLIT-*pennies* samen met ander Schots kopergeld werden gevonden, maar wees als muntheer niet de koning maar wel de abt van Crossraguel aan, dit o.a. op basis van de naam van deze abdij (Crossraguel luidt in het Latijn *Crux Regalis*).

Luchtfoto van de abdij van Crossraguel^[19]

In 1949/50 herbekeek R. Stevenson deze toewijzing, waarbij hij, na zijn studie, bisschop Kennedy van St. Andrews als muntheer aanwees.^[20] Deze laatste toewijzing werd door de meeste verzamelaars gevolgd, zeker nadat Ian Stewart ze overnam in zijn publicatie *The Scottish Coinage*. Toch zal deze laatste enkele

[14] MACDONALD 1919.

[15] MURRAY & VAN NEROM 1983, p. 94.

[16] St. Andrews situeert zich op 40 km ten NO van Edinburgh, Kirkhill is gesitueerd op 12 km van Inverness, en Berwick-on-Tweed ligt aan zee op 70 km ten ZW van Edinburgh.

[17] HARDY 1879-1881.

[18] MACDONALD 1919.

[19] Foto: www.scotlandspplaces.gov.uk (datum raadpleging: maart 2013).

[20] STEVENSON 1949/50.

jaren later in een artikel zijn twijfel uiten hieromtrent: hij baseert zich hiervoor op de – te grote – omvang van de muntslag, zoals blijkt uit de verscheidenheid en de geografische verspreiding van de CRVX PELLIT-*pennies*.^[21]

In 1977 treedt J.E.L. Murray hem bij, en ze besluit dat deze munten wel degelijk door de Koninklijke Munt moeten zijn geslagen. Aan de hand van een eigentijdse kroniek identificeert zij overigens deze munten als *three-penny pennies* of zgn. *Cochrane's placks*; deze waren oorspronkelijk in biljoen, d.w.z. koper met een klein beetje zilver, maar dit laatste werd rond 1480 volledig weggelaten, zodat ze vanaf 1482 officieel enkel nog circuleerden als *farthings* (= ¼ *penny*).^[22]

Rond het midden van de 20ste eeuw was het aantal vondsten van dit munttype verdubbeld en waren er ongeveer 120 exemplaren gekend. Naar aanleiding van al deze vondsten stelde dr. Metcalf dan in 1960 een kaart samen met al de gekende vondstlocaties.^[23] Deze kaart bestaat uit twee delen: één met de locaties aan de oostkant met Edinburgh in het centrum, en één met enkele aparte vondstlocaties in het zuidwesten.

Sinds enkele jaren is dé autoriteit voor deze stukken Nick Holmes, voormalig curator van het *Coin Cabinet* van het *National Museum of Scotland* in Edinburgh. Hij heeft in 2008 een nieuwe classificatie voor deze CRVX PELLIT-*pennies* uitgewerkt, waarop we hierna uitgebreid terugkomen (zie § 4).^[24] Hij heeft ook in detail de typografie van deze stukken bestudeerd, en hierbij vastgesteld dat de vorm van de letters soms significant afwijkt van die van andere uitgaven van de Schotse Munt. Zonder de Schotse (*lees ook*: koninklijke) origine in vraag te stellen, opperde hij toch de mogelijkheid dat de aanmunting van deze *pennies* misschien was uitbesteed aan een privaat muntatelier, dat zou kunnen hebben gewerkt met onervaren werklieden. Na verder onderzoek is hij tot de conclusie gekomen dat deze stukken, samen met hun onderverdeling *farthing*, zijn vervaardigd in een 'semi-officieel' munthuis onder toezicht van Cochrane, graaf van Mar.^[25] Deze graaf resideerde in Stirling, zo'n 60 km ten zuidwesten van Edinburgh. Hij gebruikte voor die munten – die hadden moeten doorgaan voor volwaardig zilvergeld – echter biljoen, een koperlegering die maar heel weinig zilver bevatte, zodat de stukken snel een donkere kleur kregen, en daardoor al ten tijde van hun circulatie als '*black money*' werden bestempeld en aan populariteit inboetten.

3. De aanwezigheid van CRVX PELLIT-*pennies* op het Europese vasteland

Nu ondubbelzinnig is uitgemaakt dat de CRVX PELLIT-*pennies* van Schotse origine zijn, moet de vraag worden gesteld waarom deze munten hun weg hebben

---

[21] STEWART 1971.

[22] MURRAY 1977.

[23] METCALF 1960.

[24] HOLMES 2008.

[25] *Ibidem*, p. 156-157.

gevonden naar het Europese vasteland en meer bepaald naar onze streken, en daar blijkbaar zo succesvol waren dat ze – clandestien – werden geïmiteerd.

Het zou al te gemakkelijk zijn om de vondsten van de CRVX PELLIT-pennies en de imitaties enkel te verklaren op grond van de goed florerende wolhandel met Schotland: de aanwezigheid van deze munten heeft ook een politiek fundament gehad, waarvoor we moeten terugkeren naar de tijd van Hendrik II van Borselen (1404-74), graaf van Grandpré en heer van Brouwershaven, Domburg, Veere, Vlissingen, Westkapelle en Zandenburg.^[26] Vanaf 1433 was de Bourgondische hertog Filips de Goede weliswaar graaf van Holland en Zeeland, maar hij moest wel degelijk rekening houden met de macht van deze Hendrik II, die een sterke positie had op Walcheren, een eigen koopvaardijvloot bezat, en op eigen houtje kapertochten voerde.

Zijn aanzien strekte zich uit tot ver buiten Zeeland: in 1444 wist hij zijn zoon Wolfert VI van Borselen uit te huwelijken aan de Schotse prinses Maria Stuart, dochter van de Schotse koning James I. Dit huwelijk betekende voor de Schotse kooplieden een krachtige impuls tot nauwere samenwerking en stevige handelscontacten tussen Veere (in Beveland, op enkele kilometer van Middelburg) en Schotland, die al bestonden sinds de 14de eeuw. Deze relaties zouden trouwens nog voortduren tot eind de 18de eeuw. Zo verkreeg Veere in 1541 het monopolie voor de Noordelijke Nederlanden op de aanvoer, opslag en verhandeling van Schotse wol; van daaruit werd die dan verder vervoerd naar het noorden van de Nederlanden, alsook naar Vlaanderen en Brabant.

Ook met Vlaanderen waren er commerciële contacten, maar in 1467 verbood het Schotse parlement de handel met dit graafschap. De Bruggeling (en latere burgemeester) Anselme Adornes reisde toen in opdracht van hertog Karel de Stoute naar Schotland op diplomatieke missie^[27]. Dankzij succesvolle onderhandelingen kwamen de Schotse kooplieden al in het voorjaar van 1470 terug naar Brugge. Adornes' optreden had zó een positieve indruk gemaakt, dat hij door James III tot ridder in de Orde van de Eenhoorn (*Order of the Unicorn*) werd geslagen, en werd benoemd tot koninklijk raadgever.

Maar niet alleen wolhandelaars brachten deze munten naar onze streken, ook Schotse huursoldaten deden dit: Schotland was toen immers een arm agrarisch gebied, en om in hun onderhoud te voorzien, verhuurden veel *Highlanders* zich als soldaat aan de meest biedende. Zo vochten er Schotse huurlingen mee aan de zijde van het Gentse leger tijdens de belegering van Hulst in juli 1485^[28].

Bovenop de politieke redenen stelt zich de vraag of de aanwezigheid in de Lage Landen van officiële (*i.e.* geslagen in het munthuis te Schotland) CRVX PELLIT-pennies ook niet het gevolg was van de reeds vermelde ontwaarding van deze

---

[26] BLOM *et alii* 2009.

[27] DE LIMBURG-STIRUM 1881. Zie ook nl.wikipedia.org/wiki/Anselmus_Adornes (raadpleging 6/1/14).

[28] www.gemeentehulst.nl/Vrije_tijd/Historie/Historie_stadhuus#brand (raadpleging 4/1/14).

munten in 1482 in Schotland zelf: de koopkrachtdaling in eigen land maakte het voor Schotse speculanten immers interessant om deze munten op het vasteland in de kleingeldomloop te brengen, waar ze werden aanvaard voor een hogere waarde, mogelijk twee mijten ^[29].

4. Iconografisch onderzoek en classificatie

In de inleiding hebben we reeds vastgesteld dat niet onmiddellijk duidelijk is wat de afbeelding op de voorzijde eigenlijk voorstelt. Ook de reeds geciteerde 19de-eeuwse numismaten (Lelewel, Duchalais, Neumann, Thomsen), maar ook anderen, waagden zich niet aan een omschrijving. Maar ter verontschuldiging geldt dat er op dat moment geen stukken beschikbaar waren in voldoende goede staat en van een voldoende *bonne facture* om de afbeelding te herkennen.

Pas sinds MURRAY & VAN NEROM 1983 weten we dat het gaat om een voorstelling van de *globus cruciger* of rijksappel, bestaande uit een (wereld)bol getopt met een kruis; de gegraveerde lijnelementen staan voor de banden van edelsmeedwerk die de evenaar en een meridiaan voorstellen, en waarop een kruis is bevestigd; op de CRVX PELLIT-pennies doorboort dit kruis de legende, en geeft het zo het beginpunt van de tekst aan. ^[30] Deze rijksappel vormt, samen met de kroon, de scepter, de zegelring en/of het zwaard, de *regalia* die de wereldlijke macht van een vorst symboliseren. In het geval van de *globus cruciger* is dit zelfs een uiting van diens macht *bij de gratie Gods*; als dusdanig gaat het symbool van de *globus cruciger* terug tot meerdere Romeinse keizers aan het begin van de 5de eeuw.

Bij nader onderzoek van de afbeelding bleek dat er – zelfs indien enkel gekeken wordt naar de *pennies* die werden geslagen in opdracht van James III, en dus met weglating van de imitaties ^[31] – verschillende varianten bestaan, die de basis vormen voor een classificatie, of juister gezegd, meerdere classificaties. ^[32]

^[29] Volgens P. Spufford bedroeg de waarde zelfs vier mijten; hij baseert zich op een tekort aan pasmunt in de geldcirculatie en op de legende op de keerzijde SIT NOMEN DOMINI BENEDICTVM (die ook voorkomt op een imitatie); de muntslag van de stukken van 4 mijten van Karel V door het atelier in Brugge werd in 1512 stopgezet.

^[30] Met dank aan R. Van Laere voor de beschrijving.

^[31] Vooral op imitaties is de afbeelding vaak onherkenbaar, waarschijnlijk omdat ook de lokale graveurs niet wisten wat ze eigenlijk moest voorstellen.

^[32] Ook van de afbeelding op de keerzijde, nl. het kruis in een gotische vierpas, bestaan er verschillende varianten in bijvoorbeeld de versiering van de kruising van de bogen (klavertjes, bolletjes, kruisjes, sterretjes). Deze varianten zijn echter minder prominent dan deze m.b.t. de wereldbol van de rijksappel, en we laten de keerzijde dan ook verder buiten beschouwing. Ook met variaties in de typografie houden we geen rekening.

De eerste classificatie – die trouwens de basis is gebleven voor alle latere – werd opgesteld door Macdonald, aan de hand van de 51 CRVX PELLIT-pennies die voorkwamen in de reeds vermelde vondst *Crossraguel Abbey* 1919. Hij maakte een onderscheid tussen de volgende drie types:

- I. De wereldbol lijkt gedraaid naar beneden
- II. De wereldbol lijkt gedraaid naar boven
- III. De wereldbol heeft een rozet in het centrum

In zijn publicatie uit 1971 neemt I.H. Stewart deze classificatie over als basis voor zijn eigen indeling, mits toevoeging van de volgende verfijningen a/b/[c]:

- 1a de wereldbol lijkt gedraaid naar beneden en helt naar links
- 1b de wereldbol lijkt gedraaid naar beneden en helt naar rechts
- 1c de wereldbol lijkt verticaal naar beneden gekanteld, zonder bovenrand
- IIa de wereldbol lijkt gedraaid naar boven en helt naar rechts
- IIb de wereldbol heeft een parel of edelsteen (*jewel*) in elk segment
- IIc de wereldbol lijkt gedraaid naar boven, hellend naar links
- IIIa de wereldbol lijkt gedraaid naar boven en helt naar links
- IIIb de wereldbol lijkt gedraaid naar boven en helt naar rechts

Toen Nick Holmes in 2008 zijn classificatie uitwerkte, was dit op basis van 304 CRVX PELLIT-*pennies* (te vergelijken met de slechts 51 stukken waarover Macdonald in 1919 kon beschikken). Hoewel hij vond dat de toenmalige classificatieregels achterhaald waren gezien de grote aantallen variaties in de uiterlijke kenmerken van de munten, behield Holmes toch de basisindeling van Macdonald. Zijn argument in dat verband luidde als volgt: *‘The major types (I, II and III), as described by Macdonald, have been in common use for so long, and are so familiar to students of Scottish coinage, that it would seem perverse to abandon these without very good reason’*.

Er was ook nog een andere reden om deze basisindeling te behouden: na grondige bestudering was hij, op basis van de variaties in de uiterlijke kenmerken van deze verschillende types, immers tot de conclusie gekomen dat de volgorde I tot III van Macdonald – toevallig of niet – overeenstemt met de chronologie van de drie basistypes.

Verder argumenteerde hij dat sommige voorstellen van I.H. Stewart niet altijd bevestigd zijn door nieuwe ontdekkingen; meer bepaald stelde hij voor type 1c van I.H. Stewart weg te laten, niet alleen omdat dit zeer weinig voorkomt, maar ook omdat de uiterlijke kenmerken ervan eerder het gevolg zijn van de slechte staat van de munten dan wel van verschillen in de oorspronkelijke gravures.

Hij verving Stewart’s letters a en b door L(inks) en R(echts), en voegt een apart type toe voor de munten die de legende CRVX PELLIT O[MN]E CRI[M][EN] op de voorzijde dragen i.p.v. op de keerzijde. Dit type zou niet het resultaat zijn van een vergissing bij het graveren van de stempel, maar moet eerder worden aanzien als een doelbewust experiment van het muntatelier vooraleer te beslissen over het definitief ontwerp van de legendes op de stukken.

De herziene classificatie van Nick Holmes ziet er uiteindelijk als volgt uit: ^[33]

Type I

IL(i) – de wereldbol lijkt gedraaid naar beneden en helt naar links

IL(ii) – de wereldbol lijkt gedraaid naar beneden en helt naar links – CRVX-
legende op de voorzijde

IR – de wereldbol lijkt gedraaid naar beneden en helt naar rechts

Type II

IIL – de wereldbol lijkt gedraaid naar boven en helt naar links

IIR – de wereldbol lijkt gedraaid naar boven en helt naar rechts

IIR* – de wereldbol lijkt gedraaid naar boven en helt naar rechts – met parel of edelsteen (*jewel*) in elk segment van de wereldbol

Type III

IIIL – de wereldbol lijkt gedraaid naar boven en helt naar links – met een rozet in het centrum

IIIL* – de wereldbol lijkt gedraaid naar boven en helt naar links – met een rozet in het centrum en ringetje op de wereldbol (ringetje in het vierde kwadrant)

IIIR – de wereldbol lijkt gedraaid naar boven en helt naar rechts – met een rozet in het centrum

^[33] Alle afgebeelde munten bevinden zich in Schotse privéverzamelingen – schaal 150%.

Met deze classificatie lijkt voorlopig – althans voor de officiële uitgaven van de Schotse koning James III – het laatste woord gezegd ^[34]. Maar Nick Holmes gaf toe dat een gelijkaardige iconografische studie voor de imitaties van het vasteland opportuun was. Wij hebben deze aansporing ter harte genomen, en eerst het *corpus* geactualiseerd van de CRVX PELLIT-*pennies* en hun imitaties die in de Lage Landen zijn gevonden. Inderdaad zijn er sinds het verschijnen in 1983 van het artikel van J.E.L. Murray & Cl. Van Nerom hier meerdere nieuwe vondsten gedaan, waarvan sommige reeds werden gepubliceerd en andere nog niet. Dit vormt het onderwerp van § 4. In § 5 volgt dan een studie van de imitaties.

4. Nieuwe vondsten in de Lage Landen ^[35]

Behalve de vondstlocaties Adinkerke, Damme, Deinze, De Panne en Koksijde (incl. Oostduinkerke), reeds vermeld in MURRAY & VAN NEROM 1983, zijn op de volgende kaart heel wat nieuwe locaties met vondstcomplexen aangeduid, d.w.z. met schatten en accumulatievondsten die wijzen op een actieve circulatie van de CRVX PELLIT-*pennies* en hun imitatie; dit is het geval voor, in alfabetische volgorde: Arnemuiden – Beveren – Geraardsbergen – Heemskerk – Hulst – Kaster – Kortrijk – Mechelen – Middelburg – Oudenaarde (incl. *Eine*) – Sluis – Stekene – Temse – Tournai – Veurne – Vlissingen – Weert – Zonnebeke.

Het kan ook gaan om geïsoleerde vondsten, die het gevolg kunnen zijn van een toevallig verlies zonder dat de verloren munt effectief in de geldcirculatie werd gebruikt, hoewel dit natuurlijk niet uitgesloten is; dit is het geval voor: Aalst – Amersfoort – Assenede – Bergen op Zoom – Borsele – Breda – Brugge – Dendermonde – Diest – Dordrecht – Ferrières – Gent – Goes – Harelbeke – Hillegem – Klein-Sinaai – Lier – Maastricht – Moerdijk – Mons – Moorsel – Neuville – Nieuwerkerken – Ninove – Oosterhout – Petegem-aan-de-Schelde – Rijmerswaal – Scheemda – Schouwen-Duiveland – Sirault – Saint-Denis-en-Broqueroi – Sint-Laureins – Sirmont – Wachtebeke – Zaltbommel – Zierikzee.

[34]

Sinds het schrijven van deze bijdrage werden in een vondst in Heemskerk (NL) drie exemplaren van een nieuwe variëte van type 1 ontdekt, die allemaal met dezelfde stempel zijn geslagen; de meridiaan is hier duidelijk verticaal geplaatst, en Nick Holmes noemt deze variëte dan ook 'vertical orb'.

Met dank aan drs. Bouke Jan van der Veen voor het verstrekken van deze informatie.

[35] Wij hebben hierbij gebruik gemaakt van eigen informatie, van de databank NUMIS waarin muntvondsten op Nederlands grondgebied worden opgenomen (deze databank werd oorspronkelijk gehost door het Nederlands Geldmuseum, en sinds de sluiting ervan, door De Nederlandsche Bank), en van de reeks publicaties sedert 2009 van de hand van J.-L. DENGIS m.b.t. muntvondsten op Belgisch grondgebied, uitgegeven in de Collectie Moneta. In deze laatste worden de Schotse *pennies* of hun imitaties echter soms omschreven als *farthings*, en overigens altijd zonder te preciseren of het gaat om officiële stukken dan wel om imitaties; om die reden staan de vondstlocaties die hij vermeldt *in cursief*.

Voor zover mogelijk, d.w.z. informatie beschikbaar is, worden de officiële stukken geïdentificeerd aan de hand van de classificatie van Holmes; voor de andere gebruiken we gewoon de aanduiding ‘imitatie’. We preciseren ook – voor zover gekend – de diameter en de massa.

Overzichtskartaal van de Bourgondische Nederlanden met aanduiding van de vondstlocaties

De gegevens uit NUMIS zijn via Internet raadpleegbaar en bestaan uit het inventarisnummer, de locatie, de diameter, de massa en het type van de geregistreerde munten. Deze gegevens zijn echter slechts beperkt exploiteerbaar, omdat er amper vijf munten worden afgebeeld, er stevast een diameter van 20 mm wordt vermeld, en de massa van de stukken soms ontbreekt, terwijl een massa van minder dan 1 g juist een indicatie kan zijn dat het een imitatie betreft; zo zouden op basis van dit laatste criterium vijf munten een imitatie *kunnen* zijn:

1005456	0,84 g	vondstlocatie Breda
1006093	0,82 g	vondstlocatie Breda
1013789	0,73 g	vondstlocatie Heemskerk
1019805	0,66 g	vondstlocatie Middelburg
1032976	0,73 g	vondstlocatie Schouwen-Duiveland

Bij gebrek aan foto's was het mogelijk om slechts vijf pennies te classificeren:

1	1013783	Heemskerk	type IL	20,0 mm	1,66 g
2	1013785	Heemskerk	type IL	20,0 mm	1,37 g
3	1013786	Heemskerk	type IL	20,0 mm	1,44 g
4	1013795	Heemskerk	type IIR	20,0 mm	1,32 g
5	1104206	Hulst	imitatie type III	-	-

Wel kan uit de gegevens worden afgeleid dat er in Nederland minder stukken type III zijn teruggevonden (en dus hebben gecirculeerd?) dan in Vlaanderen.

A. VONDSTCOMPLEXEN

4A-1 Arnemuïden (zie ook § 1)

Bij de inplanting van een winkelcomplex eind 2008-begin 2009 in het historisch centrum van Arnemuïden werd een deel van de oude haven aangesneden. De afgevoerde grond werd gedeponneerd op een braakliggend terrein in Kruiningen, waar amateurarcheologen en metaaldetectoristen een vijftiental Schotse munten hebben gevonden. Al deze munten dateren uit de periode van James III (1460-1488). Vijf munten zijn CRVX PELLIT-pennies, waarvan drie imitaties, waaronder twee nieuwe types:

1	type IL(i)	17,0 mm	0,73 g
2	type IIR	18,5 mm	0,76 g
3	imitatie	16,5 mm	0,69 g
4	imitatie	16,0 mm	0,64 g
5	imitatie zoals nr. 4	16,0 mm	0,71 g

Alle drie de imitaties dragen op de keerzijde een kruis binnen een vierpas, maar in tegenstelling tot de Schotse munten (met een Latijns kruis †) hebben de armen van hun kruisen dezelfde lengte. Eén van de imitaties (nr. 3) toont een gewoon gevoet kruis (⊕) dat we ook terugvinden op Franse munten uit die tijd, terwijl de voet op de andere imitaties (nrs. 4 en 5) gelobd is (⊕).

Soms zijn er vaag afdrukken van letters te zien (nrs. 3 en 4), maar de tekst is onleesbaar.

Twee imitaties (nrs. 3 en 5) zijn geslagen op muntplaatjes van messing (geel koper), de andere (nr. 4) op een muntplaatje van rood koper. Bij elk van hen zijn duidelijk langs de voorzijde de kenmerken van de CRVX PELLIT-pennies te zien.

Dergelijke imitaties zijn onbekend in de literatuur, en ook voor Nick Holmes waren ze nieuw.

Het is misschien stoutmoedig om op basis van deze nieuwe vondsten, die werden aangetroffen tussen heel wat imitaties van de Maasstreek, te gaan beweren dat deze stukken ook in deze regio zijn geslagen, maar een bijkomende aanwijzing zou het gebruik van twee verschillende legeringen voor eenzelfde type kunnen zijn. Voortbordurend op de hypothese van Michael Anderson^[36] (*cfr. infra*) zouden het of de muntateliers in de Maasstreek dan een soort *freelance commercial enterprise(s)* kunnen zijn geweest.

4A.2 Beveren – Singelberg^[37]

De herinrichting van de markt in 1999 werd uitgebreid opgevolgd door de Archeologische Dienst van het Waasland. Er werden meer dan 200 munten gevonden, waarvan twee van het CRVX PELLIT-type (nrs. 1-2). Daarnaast vond metaalprospecteur J. Goddaert eveneens twee munten van dit type (nrs. 3-4) op de Singelberg (momenteel is dit een kunstmatige heuvel gelegen in de polders van Beveren; in de vroege middeleeuwen was de Singelberg een motte, en later een waterslot, waar op 17 augustus 1585 het verdrag tot overgave van de stad Antwerpen aan de Spanjaarden werd getekend). Eén van de imitaties (nr. 2) draagt op de voorzijde een afwijkende tekst **VSN•** gevolgd door onleesbare letters (*zie afbeelding*); dit is waarschijnlijk het werk van een ongeletterde munter.

1	imitatie zoals type IIL naam onleesbaar	19,0 mm	0,52 g
2	imitatie zoals type IIL naam onleesbaar	17,0 mm	0,71 g
3	imitatie met KAROLVS zoals type IIL	17,0 mm	0,90 g
4	imitatie zoals type IIR	19,0 mm	1,91 g

[36] ANDERSON 2006.

[37] DE WILDE 2001.

4A·3 Geraardsbergen^[38]

Tijdens wegenwerken in de stad Geraardsbergen werden zes imitaties van de CRVX PELLIT-*penny* aangetroffen, verspreid over verschillende locaties.

Eén van deze imitaties is wel van belang voor deze publicatie: ze draagt op de voorzijde een afgekorte versie van de legende SIT NOMEN DOMINI BENEDICTVM. Zeven dergelijke imitaties waren ook aanwezig tussen de vele Schotse munten die werden gevonden in de kerk van San Esteban in Oiartzun (Baskenland). Dit betekent dat dit imitatietype ruim verspreid was op het vasteland (*cfr. infra*).

1	imitatie zoals type III L voorzijde: [ ]D[ ]B...D[ ] keerzijde: [ ]P.L [ ]	19,0 mm	0,95 g
2	imitatie zoals type III L	17,0 mm	0,79 g
3	imitatie zoals type III L	18,0 mm	0,96 g
4	imitatie zoals type III L	18,0 mm	0,84 g
5	imitatie zoals type III L	18,0 mm	1,25 g
6	imitatie, type onzeker door slechte staat	17,0 mm	0,90 g

4A·4 Kortrijk^[39]

Bij opgravingen in de moestuin van het Begijnhof van Kortrijk werden er drie CRVX PELLIT-*pennies* aangetroffen. Wegens de slechte staat ervan wordt enkel het catalogusnummer met de gegevens uit het boek vermeld:

1	(541)	17,0 mm	0,97 g
2	(542)	20,0 mm	1,37 g
3	(595) Woning 27, 2004	–	–

4A·5 Mechelen

In 1973 werd de Dijle in Mechelen uitgebaggerd. Het slib dat hierbij vrijkwam werd via pijpleidingen gedumpt in een nabij gelegen bos. Jarenlang, tot zelf nog op de dag dat deze publicatie werd geschreven, zijn er amateurarcheologen actief geweest in dit slib, en die hebben daar duizenden munten en voorwerpen gerecupereerd. Voor onze studie omtrent de CRVX PELLIT-*pennies* hebben wij contact gehad met drie onder hen, die samen ongeveer een tienduizend munten hebben gevonden.

[38] BEECKMANS 2004.

[39] BEECKMANS *et alii* 2007.

Tussen deze munten zaten er 13 van het CRVX PELLIT-type, waaronder een vijftal officiële, en de rest imitaties met zowel de naam IACOBVS als KAROLVS:

1	type II(i)	1,4 g
2	type IIR	1,5 g
3	type IIR	1,3 g
4	type III L	1,3 g
5	type III L	2,1 g
6	onzeker wegens slechte staat	0,8 g
7	imitatie zoals type IIR naam onleesbaar	0,6 g
8	imitatie met IACOBVS zoals type III L	1,1 g
9	imitatie met IACOBVS zoals type III L	1,1 g
10	imitatie met KAROLVS zoals type III L	0,6 g
11	imitatie met KAROLVS zoals type III L	0,9 g
12	imitatie met KAROLVS zoals type IIR	1,0 g
13	imitatie met KAROLVS zoals type IIR	0,8 g

4A·6 Oudenaarde ^[40]

Na rioleringswerken langs de Sint-Walburgastraat in mei 2008 werd de afgegraven grond gestort op het nieuwe industrieterrein langs de Schelde. Hierin ontdekte Jean-Pierre Parent een groot aantal middeleeuwse munten, waaronder elf Schotse van het CRVX-PELLIT-type:

1	type III L	19,5 mm	1,89 g
2	type III L	21,0 mm	1,09 g
3	type III L	19,0 mm	1,09 g
4	type III L of IIR	19,5 mm	1,96 g
5	type IIR	21,5 mm	2,35 g
6	onzeker wegens slechte staat	17,5 mm	0,78 g
7	onzeker wegens slechte staat	16,0 mm	0,83 g
8	imitatie zoals type III L, naam onleesbaar	21,0 mm	0,78 g
9	imitatie met IACOBVS zoals type III L	18,0 mm	0,83 g
10	imitatie met IACOBVS zoals type III L	20,0 mm	0,79 g
11	imitatie met KAROLVS, type onduidelijk	17,5 mm	0,69 g

4A·7 Temse ^[41]

In de loop van 1996 onderging de markt een aantal technische ingrepen die vooral ten noorden van de kerk ingrijpend waren. De werkzaamheden werden op de voet gevolgd door de Archeologische Dienst van het Waasland. Vooral met het oog op het verzamelen van dateringselementen gebeurde een grondige metaalprospectie, zowel van de markt en de vroegere begraafplaats als van de

[40] BEECKMANS *et alii* 2011.

[41] VAN HOVE & VAN ROEYEN 1997.

afgevoerde grond. In totaal werden 100 munten gerecupereerd waarvan acht van het CRVX PELLIT-type:

1	type IIR	21,0 mm	1,90 g
2	type IIII	19,0 mm	1,41 g
3	imitatie zoals type IIII naam onleesbaar	15,0 mm	0,85 g
4	imitatie zoals type IIII naam onleesbaar	18,5 mm	0,79 g
5	imitatie zoals type IIII naam onleesbaar	19,0 mm	1,20 g
6	imitatie zoals type IIII naam onleesbaar	19,0 mm	0,80 g
7	imitatie met KAROLVS zoals type IIII	18,5 mm	0,85 g
8	imitatie zoals type IIR, naam onleesbaar	16,0 mm	0,72 g

Aangezien type IIR met IACOBVS nog niet is teruggevonden, betreft het hier hoogstwaarschijnlijk een KAROLUS-imitatie

4A·8 Veurne

Gespreid over verschillende jaren vond een amateurarcheoloog in een veld aan de rand van Veurne een zevental CRVX PELLIT-pennies:

1	type II	17,0 mm	1,97 g
2	type IIII	17,0 mm	1,23 g
3	imitatie zoals type IIII naam onleesbaar	17,0 mm	0,91 g
4	imitatie zoals type IIII naam onleesbaar	18,0 mm	0,86 g
5	imitatie zoals type IIII naam onleesbaar	16,0 mm	0,68 g
6	imitatie zoals type IIII naam onleesbaar	18,0 mm	0,87 g
7	imitatie met IACOBVS zoals type IIII	18,0 mm	1,21 g

4A·9 Vlissingen

Amateurarcheologen vonden in afgegraven grond, afkomstig van Vlissingen, twee CRVX PELLIT-pennies:

1	type IIII	21,0 mm	2,46 g
2	onzeker wegens slechte staat	20,0 mm	2,43 g

4A·10 Zonnebeke ^[42]

In 1991 werden er tijdens opgravingen in de Augustijnenabdij te Zonnebeke 51 numismatische voorwerpen (incl. enkele penningen en een muntgewicht) aangetroffen, waarvan R. Van Laere er 33 kon identificeren. Met uitzondering van een 17de-eeuws oord uit Zeeland aanzag hij de munten zowel chronologisch als geografisch als een samenhangend geheel. Opvallend hierbij is het aantal munten van het CRVX PELLIT-type, dat met 6 exemplaren op een totaal van 31 het belang en de populariteit aantoont van deze munt in de pasmuntomloop:

[42] DEWILDE 1991.

1	type III L	↗	19,0 mm	1,466 g
2	type III L	↑↑	19,0 mm	1,593 g
3	imitatie met IACOBVS zoals type III L	↑←	19,0 mm	1,008 g
4	imitatie met KAROLVS zoals type III R	↑←	17,0 mm	0,896 g
5	imitatie met KAROLVS zoals type III R	↑↑	19,0 mm	0,842 g
6	imitatie met KAROLVS zoals type III R	↑↗	19,0 mm	0,843 g

B. GEÏSOLEERDE VONDSTEN

4B·1 Bergen op Zoom

Op de plaats gekend als ‘Benedenbaantje’ werd enkele jaren terug een CRVX PELLIT-*penny* gevonden. Opgravingen hebben aangetoond dat hier tijdens de middeleeuwen bewoning was.

– Overgangsmunt: voorzijde zoals type IR 19,0 mm 1,10 g

Bij zijn studie met het oog op een nieuwe classificatie van de CRVX PELLIT-*pennies* ontdekte Nick Holmes zes munten waarvan hij op basis van de kenmerken kon vaststellen dat deze twee types combineerden. Hij omschrijft deze munten als ‘*transitional*’, een soort hybride munten, waarbij voor één van de zijden een nieuwe muntstempel werd gebruikt.

Deze munt, waarvan tot op heden alleen dit exemplaar gekend is, werd volgens hem geslagen bij de overgang van type I naar II.

4B·2 Brugge^[43]

Bij de inplanting van nieuwe wooneenheden met ondergrondse parkeerplaatsen en aansluitende buurtparking aan de Augustijnenrei voerde de Archeologische Dienst midden 1987 een opgraving uit op de site van het voormalig Augustijnenklooster. Hierbij werd een imitatie aangetroffen:

– imitatie met IACOBVS zoals type III L 18,0 mm 0,87 g

4B·3 Dendermonde

Een imitatie werd gevonden op de site van het voormalig klooster Zwijveke, gelegen aan een meander van de rivier de Dender die in Dendermonde uitmondt in de Schelde:

^[43] Brugge Stedelijke Musea, *Jaarboek 1987-1988*, p. 68-69.

- imitatie met KAROLVS zoals type III L 18,0 mm 1,08 g

4B·4 Diest

Een imitatie in heel slechte staat werd aangetroffen op een veld aan de rand van Diest. Vermoedelijk werd op deze plaats meerdere eeuwen huisafval gestort uit de binnenstad:

- onzeker type wegens te slecht staat 16,0 mm 0,68 g

4B·5 Goes

In 2011 vond een amateurarcheoloog een CRVX PELLIT-*penny* bij rioleringswerken in het centrum van Goes:

- type III L 19,0 mm 2,27 g

4B·6 Hulst

In de polders rond Hulst werden op akkers waar voorheen boerderijen hadden gestaan drie *pennies* van het CRVX PELLIT-type gevonden. Het betreft hier weliswaar geïsoleerde vondsten, maar binnen een beperkte zone, wat wijst op effectieve muntcirculatie.

Op één van deze locaties werden in het verleden nog tientallen andere munten gevonden, waarvan de oudste een korte van Karel V betrof van rond 1550. Dit kan betekenen dat deze imitaties van de CRVX PELLIT-*pennies* zeker tot dan, d.w.z. gedurende zo'n driekwart eeuw, in omloop zijn geweest ^[44]:

- type II L 19,0 × 17,0 mm 2,58 g
- imitatie met IACOBVS zoals type III L 18,0 mm 0,66 g
- imitatie zoals type III L naam onleesbaar 18,0 mm 1,2 g

4B·7 Zierikzee

Een amateurarcheoloog vond in de omgeving van de stad Zierikzee op een akker een CRVX PELLIT-*penny*:

- type III L 18,0 mm 1,3 g

---

[44] Prof. P. Spufford zegt hierover het volgende : “*The coinage of Charles V first issue was not replaced until 1521 and coinage goes on circulating until there is an occasion to call it in and re-mint it. In 1521 the silver content of the white money was reduced by 4.4%, which probably meant an increase in the mint price for silver, of around that amount, which will have brought in older issues for re-minting. What this did to black money I cannot guess. Only small quantities of black money were minted in Flanders, Brabant and Namur in the 1520s and 30s, and it is not until the 1540s that copper courtes are minted in huge quantities, which means that old black money possibly went on being used as late as that!*”.

5. Studie van de imitaties

Vergeleken met de Schotse *pennies* die in onze streken zijn aangetroffen, werden de imitaties ervan tot op heden minder bestudeerd. Het relatief laag aantal gevonden exemplaren en de meestal slechte kwaliteit waarin zij verkeren, werken natuurlijk niet bemoedigend.

Niettemin hebben deze stukken toch de aandacht getrokken van numismaten zoals Michael Anderson, die het belang van deze imitaties erkent ^[45]. Nieuwe vondsten vormden voor ons dan ook een opportuniteit om deze imitaties verder te bestuderen en te vergelijken met de reeds gekende exemplaren.

Zoals hierboven reeds vermeld, konden op die manier in afgegraven grond afkomstig van Arnemuïden ^[46] twee totaal nieuwe, nog niet eerder gepubliceerde, types worden gevonden (zie 4A·1).

In wat volgt besteden we speciale aandacht aan de munten op naam van ene KAROLVS, waarvan we al hebben gesteld (zie § 1) dat dit geen Schotse koning kan zijn geweest.

Imitatie KAROLVS legende type IIR
Opgraving Zonnebeke – arch. depot
Ø 19 mm – massa 0,84 g – schaal 125%

Imitatie KAROLVS legende type IIR
Mechelen Dijle vondst – privécollectie
Ø 19 mm – massa 0,90 g – schaal 125%

In de inleiding hebben we dergelijke stukken reeds als imitaties bestempeld. Maar ook munten op naam van de legitieme koning IACOBVS kunnen imitaties zijn. J.E.L. Murray en Cl. Van Nerom ^[47] hebben hieromtrent heel grondig onderzoek verricht, waarbij zij vaststelden dat munten met KAROLVS, maar ook die met IACOBVS van het type III, d.w.z. met een rozet op de rijksappel, maar die over het algemeen slecht zijn geslagen en bewaard, helemaal niet voorkwamen in Schotse muntvondsten noch in Britse muntcollecties.

^[45] ANDERSON 2006.

^[46] <http://www.archeologiewalcheren.nl/projecten/projecten/gemeente:gemeente-middelburg/plaats:arnemuïden/project:clasinastraat.htm>

^[47] MURRAY & VAN NEROM 1983.

Imitatie IACOBVS legende type III L Mechelen Dijle vondst –
privéverzameling – Ø 20 mm – massa 1,1 g – schaal 125%

Over deze IACOBVS-imitaties schrijven zij het volgende (vertaald):

De graveur belast met de weergave van de afbeelding op de voorzijde heeft niet beseft dat het een wereldbol met daarboven een kruis betrof. De buitencirkel van de wereldbol is niet afgescheiden van de cirkel van de legende, de banden van edelsmeedwerk zijn brede strepen, de bloem is veranderd in een eerder ruwe rozet, het kruis is gescheiden en soms verplaatst. De keerzijde, die identiek is voor alle officiële exemplaren, is een variatie van kleine Sint-Andrieskruisen aan de punten van de bogen die de vierpas vormen, en lijkt meer op de echte afbeelding maar is minder verfijnd; de cirkel rond de vierpas is afwezig en de spanwijdte van het kruis is minder geprononceerd.

Ook wordt de vraag gesteld: “Was de productie voor het namaken van Schots kopergeld financieel interessant voor continentale vervalsers?” Hun antwoord:

Bij de aanvang van de muntslag hadden deze munten een koers van drie pence, een stuk hoger dan de waarde van het metaal waaruit zij vervaardigd waren.

Het slaan van kleingeld tijdens de regering van James III was een poging vanwege de koning om stukken in omloop te brengen met een redelijk verhoogde theoretische waarde.

Helaas, de korte circulatieperiode (iets meer dan twee jaar) van deze munt aan een verhoogde koers, en het feit dat deze imitaties het meest recente type nabootsten, maakt deze toelichting relatief kwetsbaar. Niettegenstaande de tijdsfactor en de imitaties afgeleid van het type III niet echt van belang waren, en aangezien deze stukken in Groot-Brittannië zelf ontbraken, kan worden aangenomen dat de poging om vals Schots geld dat kort vóór de devaluatie werd geslagen op het vasteland te verspreiden, mislukte, omdat deze nà juli 1482 nog amper 1/12 van hun waarde hadden.

In verband met de vermelding van een soeverein met de naam KAROLVS hebben meerdere numismaten een aantal theorieën neergeschreven. Eén van hen, Ian Stewart, stelt dat als deze imitaties de naam van een echte koning vermelden, hij zou kiezen tussen Karel VIII van Zweden en Karel VIII van Frankrijk, waarbij zijn voorkeur gaat naar de Zweedse vorst, wiens regeerperiode eindigde in 1470^[48]. J.E.L. Murray en Cl. Van Nerom kiezen in hun publicatie, die kort

[48] STEWART 1983.

na deze van Ian Stewart verscheen, eerder voor Karel VIII van Frankrijk, omdat zijn regeerperiode beter paste bij die van de uitgifte van de CRVX PELLIT-*penny*.

Op basis van de Franse epigrafie van die tijd doen zij uiteindelijk geen definitieve toewijzing aan Karel VIII, maar volgen de denkpeste van Ian Stewart die beweert dat de naam KAROLVS mogelijk een fictieve naam is die werd gebruikt om de herkomst te verbergen.

Zo komen we terug bij Michael Anderson, die zich voor de verdere studie van deze imitaties voornamelijk baseert op vondsten die werden gedaan in Baskenland. In de kerk van *La Asunción* in het dorp Lasarte ten zuidwesten van de stad San Sebastián tegen de Franse grens, werden tijdens werkzaamheden een zestal Schotse munten gevonden, waaronder drie van het KAROLVS type^[49]. Een interessant gegeven is wel dat er bij de andere munten die werden aangetroffen, Franse stukken zaten van o.a. Karel VIII, alsook twaalf Brabantse munten van o.a. Karel de Stoute.

Er duikt hier een nieuwe imitatie van het KAROLVS-type op, met KAROLVS DVX i.p.v. KAROLVS DEI GRA[TIA] REX.

Verder verwijst deze auteur naar de vondst van heel wat munten bij werkzaamheden aan een kerk in San Sebastián.^[50] In deze vondst van ca. 900 munten bevonden zich 76 CRVX PELLIT-*pennies*, waarvan 3 officiële en 73 imitaties. Op slechts 5 ervan kon de naam IACOBVS worden gelezen, 3 andere droegen de naam KAROLVS, en bij 7 andere zien we een nieuwe imitatie opduiken, waarbij op de voorzijde geen naam van een soeverein wordt vermeld, maar wel de spreuk SIT NOMEN DOMINI BENEDI[CTVM]. De andere 58 stukken vertonen langs de voorzijde helemaal geen sporen van een opschrift, waarschijnlijk door slijtage van de munten en/of het gebruik van een versleten muntstempel.

Een belangrijk gegeven is tevens dat van de gevonden 15de-eeuwse munten er evenveel van Portugese als van Schotse oorsprong zijn, namelijk 78. Een grondige bestudering doet de Spaanse numismaten besluiten dat zowel de Schotse als de Portugese muntjes tegemoet kwamen aan een gebrek aan kleingeld tussen de dood van Hendrik IV in 1474, en de tweede hervorming in 1497 van Ferdinand en Isabella van Spanje.^[51]

Komen we even terug op het KAROLVS DVX- en het SIT NOMEN DOMINI BENEDI[CTVM]-type: hierover heeft Anderson een paar interessante theorieën. Dankzij deze opschriften op de munten meent hij dat de imitaties nauwkeuriger te determineren zijn wat betreft de soeverein. Hij argumenteert dat KAROLVS DVX en SIT NOMEN DOMINI BENEDI[CTVM] legendes zijn die vooral voorkomen op munten van Karel de Stoute, geslagen voor Bourgondië, Brabant en Vlaanderen. Hij beschouwt deze munten niet noodzakelijk als het product van een officiële

---

[49] SAN VICENTE 1989.

[50] IBAÑEZ ARTICA 1997.

[51] GIL FARRÉS 1959.

cieel munthuis en ook niet noodzakelijk gemunt tijdens de regering van Karel de Stoute, en zegt hierover het volgende: *‘They may still have been the product of a freelance commercial enterprise rather than an official Burgundian mint, and need not necessarily have been produced during Charles’s lifetime’.*

Het maken van imitaties gebeurde meestal nadat het prototype al geruime tijd in omloop was. Hierbij kan de hypothese van Anderson van toepassing zijn op een imitatie die werd aangetroffen in Hulst, op een site met als oudste munt een korte van Karel V (zie 4B-6); het is dus mogelijk dat dit type imitatie (tot) tijdens de regering van deze laatste vorst werd vervaardigd.

Op basis van de verscheidenheid aan imitaties opgesomd in de volgende tabel, is het niet uitgesloten dat meerdere muntateliers actief waren met het slaan van deze stukken. Op heden zijn er immers zeven varianten te onderscheiden:

Imitatie IACOBVS – type III L	
Imitatie KAROLVS – type III L	
Imitatie KAROLVS – type III R	
Imitatie SIT NOMEN DOMINI BENEDI[CTVM] – type III L	
Imitatie KAROLVS DVX – type III*	één exemplaar gekend
Imitatie met gevoet kruis (⚔) op de keerzijde **	één exemplaar gekend
Imitatie met gelobd kruis (⚔) op de keerzijde **	twee exemplaren gekend

* Onduidelijk te zien in het artikel van Michael Anderson of het gaat om III L of III R.

** Door de zwakke slag, zij het iets beter bij de imitatie met het gevoet kruis, kunnen we op de voorzijde wel een wereldbol zien, maar die niet direct linken aan een bepaald type.

6. Slot

In deze bijdrage is getracht een gedetailleerde en geactualiseerde iconografische studie voor te stellen van de CRVX PELLIT-*penny* en zijn imitaties die in muntvondsten in onze streken en elders in Europa worden aangetroffen.

Het historisch onderzoek bracht aan het licht dat deze *pennies* reeds door George Martine in 1683 resp. door Ralph Thoresby in 1715 correct werden geklasseerd onder de Schotse muntreeksen. Nochtans werd hun nauwgezet onderzoek niet opgemerkt, en hebben gerenommeerde numismaten op het Europese vasteland twee eeuwen lang onjuiste attributies gegeven, vooraleer sir George Macdonald in 1919 opnieuw en voorgoed de correcte toewijzing deed.

Hoewel buitenlandse publicaties in 2013 veel toegankelijker zijn dan 100 of 300 jaar geleden, is er niet veel beterschap merkbaar. Er kan worden vastgesteld dat er nog teveel lands- en taalgrenzen bestaan die wetenschappelijk onderzoek in de weg staan: veel numismaten beperken zich in hun voorafgaandelijk onderzoek veelal tot de publicaties die beschikbaar zijn in het eigen land of taalregio. Wij hebben dan ook getracht niet dezelfde fout te maken, door een uitgebreid

onderzoek over land- en taalgrenzen heen te doen naar vroegere publicaties. Zo bleken er, naast de muntvondsten in de Lage Landen, ook vondsten gedaan in Spanje en Polen^[52], hetgeen aantoont dat dit munttype een groot verspreidingsgebied had. De meeste vondsten worden overigens aangetroffen in kustregio's.

Voor de studie van de imitaties, het belangrijkste onderwerp van deze bijdrage, hebben wij alle reeds gepubliceerde stukken geïnventariseerd, die aangevuld met eigen vondsten, en dan een vergelijkend iconografisch onderzoek uitgevoerd. **Aan de gekende types konden op die manier twee nieuwe types worden toegevoegd.**

Met betrekking tot de imitaties is het voorlopig niet mogelijk de vraag te beantwoorden in welk(e) atelier(s) noch in welke regio deze werden vervaardigd. In de volgende jaren zullen allicht nog heel wat imitaties van het CRVX PELLIT-type voor verdere studie beschikbaar komen, en zullen stukken in betere kwaliteit mogelijks informatie verschaffen over de muntplaats(en).

Niemand kan ontkennen dat het onderzoek in deze publicatie van de CRVX PELLIT-*penny* heeft aangetoond dat deze munt een voorname rol heeft gespeeld in de kleingeldcirculatie in de Lage Landen.

Wij zijn bijzondere dank verschuldigd aan Nick Holmes, die heeft geholpen bij de classificatie van de gevonden stukken, en aan prof. Peter Spufford^[53] voor de organisatie van een *workshop* rond mijn opzoekingen, alsook aan Patrick Pasmans voor advies en fotografische assistentie, drs. Jan Pelsdonk voor het toezenden van de gegevens uit NUMIS in pdf-formaat, en Lord Stewartby, die fotomateriaal heeft verstrekt om enkele zeldzame types te kunnen documenteren. Ook dank aan al diegenen die toegang hebben verleend tot hun verzameling.

---

[52] PASZKIEWICZ 2000 inventariseert amper twee CRUX PELLIT-*pennies* (type IL en IR), aangetroffen op afzonderlijke locaties in Gdansk. Er mag redelijkerwijze worden aangenomen dat deze officiële (!) stukken rechtstreeks hun weg hebben gevonden naar Polen, maar blijkbaar zonder daar een significante rol te hebben gespeeld in de kleingeldcirculatie.

[53] De contacten met deze beide Britse numismaten in het kader van dit onderzoek hebben overigens geleid tot twee nieuwe publicaties: HOLMES & VAN CAELENBERGHE 2014 en SPUFFORD 2014. Dit toont aan dat het laatste woord over de omloop van Schotse munten in onze streken zeker nog niet is gezegd.

BIBLIOGRAFIE

- ANDERSON 2006 = M. ANDERSON, *Imitations of the CRVX PELLIT coinage of James III*, *BNJ* 76, p. 345-348.
- BATESON 1997 = J.D. BATESON, *Coinage in Scotland*, Spink, London.
- BEECKMANS 2004 = L. BEECKMANS, *In klinkende munt. Vondsten van middeleeuwse en post-middeleeuwse munten te Geraardsbergen* (= Gramaye-Reeks 1 – een uitgave van de Geschied- en Heemkundige Kring *Gerardmontium*), Geraardsbergen, 77 p.
- BEECKMANS *et alii* 2007 = L. BEECKMANS, F. DE BUYSER & G. VAN BULCK, *Munten, rekenpenningen, muntgewichten en religieuze devotionalia uit het Begijnhof van Kortrijk*, Kortrijk.
- BEECKMANS *et alii* 2011 = L. BEECKMANS, F. DE BUYSER, J.-P. PARENT & G. VAN BULCK, *Middeleeuwse munten in de schaduw van de Sint-Walburgakerk te Oudenaarde*, *JEGMP*, p. 29-55.
- BLOM *et alii* 2009 = P. BLOM *et alii*, *Borsele Bourgondië Oranje: heren en markiezen van Veere en Vlissingen 1400-1700*, 196 p.
- CHALON 1855 = R. CHALON, *Petites monnaies de cuivre attribuées à Jacques de Bourbon par M. Duchalais*, *Revue de la Numismatique belge*, vol. XI, p. 486-487.
- CUDAZZO 2008 = S. CUDAZZO, *Monete Italiane Regionali*, Edition Numismatica Varesi, 128 p.
- De Duinen* 1985 = Bulletin van het wetenschappelijk en cultureel centrum van de Duinenabdij en de Westhoek, nr. 15, Koksijde.
- DE LIMBURG-STIRUM 1881 = Th. DE LIMBURG-STIRUM, *Anselme Adornes ou un voyage brugeois au xve siècle*, Éd. Vander Haeghen, 43 p.
- DEWILDE 1991 = M. DEWILDE, *Opgravingen in de Augustijnenabdij van Zonnebeke*, Biekerf.
- DE WILDE 2001 = G. DE WILDE, *Beveren-Markt. Studie van het numismatisch materiaal*, Archeologische Dienst Waasland, Jaarverslag 1999-2000, Sint-Niklaas, p. 43-44.
- DUCHALAIS 1855 = A. DUCHALAIS, *Restitution à Jacques de Bourbon, roi de Naples, d'une pièce de billon attribuée jusqu'ici à Jacques I, roi de Sicile*, *Mémoires de la Société des Antiquaires de France*, vol. XXII, p. 180-190.
- FREUDENTHAL 1846 = FREUDENTHAL (Dr.), *Nachträge zum Reinhardt Kupfer-Kabinet*, *Numismatische Zeitung*, col. 144, nr. 48 en 49.
- GIL FARRÉS 1959 = O. GIL FARRÉS, *Historia de la moneda Española*, Madrid, 415 p.
- HARDY 1879-1881 = J. HARDY, *Report of the Meetings of the Berwickshire Naturalists Club for the year 1879*, *Proceedings of the Berwickshire Naturalists Club*, vol. IX, p. 6-56.

- HOLMES 1998 = N. HOLMES, *Scottish Coins, A history of small change in Scotland*, NMS Publishing Ltd, Edinburgh, p. 112 (nrs. 26-27).
- HOLMES 2008 = N.M.M^cQ. HOLMES, *The Scottish copper CRVX PELLIT coinage: a typological analysis*, *BNJ* 78, p. 138-176.
- HOLMES & VAN CAELENBERGHE 2014 = N.M.M^cQ. HOLMES & H. VAN CAELENBERGHE, *Some Scottish 'black money' and its imitations found in the Netherlands and Belgium*, *BNJ* 84.
- IBAÑEZ ARTICA 1997 = M. IBAÑEZ ARTICA, *Oiartzungo Esteban Donearen Elizako Monete Aurkikuntza. El Hallazgo Monetario de la Iglesia de San Esteban (Oiartzun)*, 1995, Oiartzun, 332 p.
- Brugge stedelijke musea, *Jaarboek 1987-1988*, p. 68-69.
- LELEWEL 1835 = J. LELEWEL, *Numismatique du Moyen Âge* (vol. 3 : Italie), Bruxelles, p. 42 (+ *Atlas*, pl. xv, fig. 31).
- MACDONALD 1919 = G. MACDONALD, *The mint of Crossraguel Abbey*, *NC⁴* 19, p. 269-311, reprinted from *PSAS* 54 (1918-19), p. 20-44.
- MARTINE 1683 = G. MARTINE, *Reliquae Divi Andreae* [publ. 1797], p. 108 (geciteerd in STEVENSON 1949/50, p. 111).
- METCALF 1960 = D.M. METCALF, *Some finds of medieval coins from Scotland and the North of England*, *BNJ* xxx, p. 89-115.
- METCALF 1977 = D.M. METCALF, *Coinage in Medieval Scotland (1100-1600)*, *BAR* 45, p. 115-130.
- MURRAY 1977 = J.E.L. MURRAY, *The Black Money of James III*, in: METCALF 1977.
- MURRAY & VAN NEROM 1983 = J.E.L. MURRAY & Cl. VAN NEROM, *Monnaies 'au globe et à la croix' appartenant à des collections belges*, *RBN CXXIX*, p. 91-118.
- NEUMANN 1861 = J. NEUMANN, *Beschreibung der bekanntesten Kupfermünzen*, II, Prague.
- PASZKIEWICZ 2000 = B. PASZKIEWICZ, *Two 'Crossraguel pennies' found in Gdansk and the problem of their function on the continent*, *BNJ* 70, p. 83-89.
- PRUDENTIUS = PRUDENTIUS (348-410), *Livre d'Heures, (Cathemerinon Liber)*, IV, p. 133-136, Éd. M. Lavarenne, Paris, 1943 (Coll. des Universités de France).
- SAN VICENTE 1989 = J.I. SAN VICENTE, *Falsificaciones de monedas escosesas en un tesorillo de comienzos del siglo XVI en Lasarte (Alava)*, VII Congreso Nacional de Numismática, 'Memoria' Madrid, p. 547-559.
- SEABY & PURVEY 1984 = P. SEABY & P.F. PURVEY, *Coins of Scotland, Ireland and the Islands*, 222 p.
- SPUFFORD 2014 = P. SPUFFORD, *Scottish Black Money in the Low Countries c. 1484-1506*, *BNJ* 84.
- STEVENSON 1949/50 = R. STEVENSON, *Crossraguel pennies – reattribution to Bishop Kennedy*, *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, vol. LXXXIV, p. 109-112.

- STEWART 1971 = I. STEWART (Lord Stewartby), *Scottish Mints*, in: R.A.G. CARSON (Ed.), *Mints, dies and currency*, London, 342 p.
- STEWART 1983 = I. STEWART (Lord Stewartby), *Imitation in later medieval coinage: the influence of Scottish types abroad*, in: *Studies in numismatic method presented to Philip Grierson*, Ed. C.N.L. BROOKE, I. STEWART, J.G. POLLARD & T.R. VOLK, Cambridge, p. 310-311.
- THOMSEN 1873 = Sh.J. THOMSEN, *Description des monnaies du Moyen Âge*, I, Copenhagen, 212 p.
- THORESBY 1715 = R. THORESBY, *Ducatus Leodiensis*, 391 p.
- VAN HOVE & VAN ROEYEN 1997 = R. VAN HOVE & J.-P. VAN ROEYEN, *Temse – Markt en Oeverstraat*, Archeologische Dienst Waasland. Jaarverslag 1996, Sint-Niklaas, p. 13-25.